

PRACE NAUKOWE

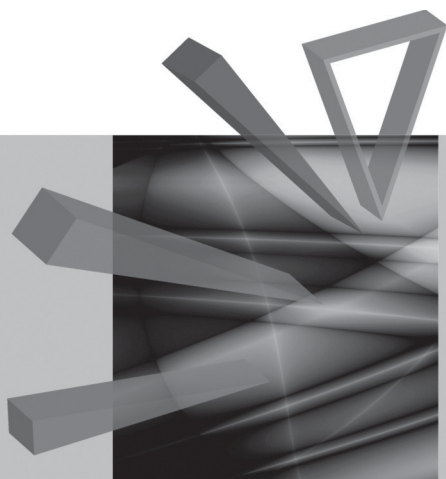
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

246

Polityka ekonomiczna

pod redakcją

Jerzego Sokołowskiego

Michała Sosnowskiego

Arkadiusza Żabińskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Beata Filipiak, Kazimierz Krupa, Andrzej Miszczuk,
Krystyna Piotrowska-Marczak, Marzanna Poniatowicz,
Grażyna Wolska, Urszula Zagóra-Jonszta

Redakcja wydawnicza: Joanna Szynal, Aleksandra Śliwka

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-209-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Franciszek Adamczuk: Nowa strategia rozwoju Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa (ERN) – jej uwarunkowania i ewaluacja	13
Piotr Adamczyk: Wykorzystanie rekomendacji w procesie inwestowania na rynku akcji	24
Agata Balińska: Jakość jako determinanta konkurencyjności agroturystyki	34
Przemysław Borkowski: Rola studium wykonalności w ocenie ryzyka projektu infrastrukturalnego	43
Marta Czyż, Dariusz Cichoń: Wybrane zagadnienia gospodarowania nieruchomościami w procesie rozwoju zrównoważonego	53
Paulina Filip: Franczyza jako system współpracy i finansowania przedsiębiorstw	65
Małgorzata Fronczek: Znaczenie Rosji jako partnera handlowego Polski w latach 1995-2010	76
Marcin Gospodarowicz: Analiza stanu rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2006-2010	86
Jakub Górka, Patrycja Chodnicka: Prognoza rozwoju sieci bankomatów w Polsce	96
Anna Grabowska: Inwestycje na rynku sztuki jako narzędzie dywersyfikacji portfela inwestycyjnego w dobie kryzysów na rynkach finansowych..	106
Marianna Greta, Ewa Tomczak: Wspólna Polityka Rolna jako element dynamizowania i ochrony polskiego rolnictwa	115
Renata Grochowska: Budżet unijny jako gra interesów państw członkowskich na przykładzie Wspólnej Polityki Rolnej	125
Marcin Jurewicz: Decentralizacja systemu niemieckich izb handlowo-przemysłowych	134
Bogusław Kaczmarek, Ewa Tomczak: Wspólna Polityka Rolna a zmiany w funkcjonowaniu sektora produkcji pierwotnej w Polsce	142
Lidia Kaliszczak: Przesłanki i przejawy kształtowania klimatu sprzyjającego przedsiębiorczości na poziomie lokalnym	150
Renata Karkowska: Ryzyko systemowe – teoria i analiza przyczyn	160
Joanna Kenc: Efekty współpracy głównych miast województwa dolnośląskiego z ich miastami partnerskimi	170
Ewa Kołoszyc: Instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie po reformie Wspólnej Polityki Rolnej	179
Dorota Komorowska: Efektywność gospodarowania wybranych typów gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych	188

Elwira Leśna-Wierszołowicz: Problemy systemu zabezpieczenia emerytalnego w Polsce w kontekście skarg kierowanych do rzecznika ubezpieczonych w latach 2008-2011.....	199
Janusz Majewski: Pszczelarstwo w Polsce – wybrane problemy ekonomiczne.....	209
Dominika Malchar-Michalska: Rozwój polskiego rolnictwa w perspektywie roku 2030	219
Grażyna Mańczak: Bezpośrednie inwestycje zagraniczne a gospodarka Polski.....	229
Natalia Mańkowska: E-administracja a zdolność konkurencyjna gospodarki	240
Aneta Mazur-Jelonek, Anna Rychły-Lipińska, Agnieszka Sałek-Imińska, Monika Zajkowska: Restrukturyzacja jako sposób przeprowadzania zmian organizacyjnych na przykładzie Energa-Operator SA.....	250
Antoni Mickiewicz, Bogdan M. Wawrzyniak: Problematyka wielkoobszarowych gospodarstw rolnych w ustawodawstwie polskim	260
Danuta Miłaszewicz: Postępy w realizacji zrównoważonego rozwoju jako kryterium oceny polityki ekonomicznej	270
Andrzej Miszczuk: Społeczno-ekonomiczne powiązania transgraniczne regionu peryferyjnego (na przykładzie Polski Wschodniej)	280
Bartłomiej Moszoro: Znaczenie innowacyjności przedsiębiorstw w strategii zarządzania zmianą gospodarczą na poziomie regionalnym	291
Janusz Myszczyzyn: Przesłanki i ekonomiczne konsekwencje polityki protekcyjnej na przykładzie „unii żyta i żelaza”.....	300
Magdalena Olczyk: Zmiany strukturalne a konkurencyjność polskiego przemysłu	311
Artur Ostromęcki, Dariusz Zajac, Andrzej Mantaj: Wpływ zmian wybranych czynników produkcji na towarowość i strategię rozwoju gospodarstw rolnych	322
Mieczysław Piechnik: Aspekty infrastruktury regionalnej i jej wpływ na rozwój turystyki w makroregionie Polski Wschodniej w latach 2000-2010.....	333
Zbigniew Piepiora: Aktywna polityka przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych w województwie zachodniopomorskim – aspekty finansowe	345
Wojciech Piontek: Implikacje teorii wyboru publicznego dla budowy gospodarki niskoemisyjnej i zasobooszczędnej.....	361
Zdzisław W. Puślecki: Zmiany we wzajemnych zależnościach w polityce rolnej między WTO i Unią Europejską.....	371
Marcin Ratajczak, Jan Wołoszyn, Ewa Stawicka: Koncepcja CSR w aspekcie pracowników na przykładzie przedsiębiorstw agrobiznesu z województwa mazowieckiego.....	381
Józef Rudnicki: Czy podział akcji maksymalizuje bogactwo akcjonariuszy?	391

Robert Rusielik, Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Efektywność publicznych uczelni technicznych w Polsce w latach 2007-2009	403
Iwona Salejko-Szyszczyk: Ewolucja barier prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych w Polsce	413
Anna Sieczko, Iлона Wyszyńska: Jakość usług w przedsiębiorstwie społecznym na przykładzie fundacji dzieciom „Zdążyć z Pomocą”	423
Magdalena Kinga Stawicka: Specjalne strefy ekonomiczne w Unii Europejskiej.....	434
Piotr Szajner: Wpływ reformy regulacji rynku cukru w UE na efektywność polskiego przemysłu cukrowniczego	444
Iwona Szczepaniak: Ocena poziomu samowystarczalności żywnościowej Polski w warunkach integracji i globalizacji gospodarczej	454
Piotr Szkudlarek: Polityka regionalna państwa w aspekcie budowy infrastruktury szerokopasmowej na przykładzie Polski Wschodniej.....	465
Paweł Szudra: Bariery lokalizacji małych przedsiębiorstw handlowych i usługowych.....	474
Agnieszka Ścianowska: Wpływ inwestycji współfinansowanych ze środków funduszu spójności na kształtowanie cen przedsiębiorstw wodociągowo-kanalizacyjnych.....	484
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Ewolucja aktywności innowacyjnej z perspektywy wielkości przedsiębiorstw w systemach regionalnych Polski.....	494
Marek Wigier: Efekty realizacji WPR w Polsce – doświadczenia i wyzwania w perspektywie do 2020 roku	504
Krzysztof Wiktorowski: Polityki i strategie rozwoju na tle systemu zarządzania rozwojem Polski.....	514
Tomasz Wojewodziec: Recesywne zachowania gospodarstw rolniczych prowadzonych przez przedsiębiorców ubezpieczonych w KRUS.....	523
Grażyna Wolska: Infrastruktura pocztowa w Polsce. Wybrane problemy badawcze	532
Agata Wójcik: Koszty i dochodowość polskich gospodarstw mlecznych należących do europejskiego stowarzyszenia producentów mleka w 2010 r.	542
Sabina Ząbek, Joanna Kott, Zdzisław Szalbierz: Analiza sytuacji ekonomiczno-finansowej PGE – Polskiej Grupy Energetycznej SA.....	552
Józef Stanisław Zegar: Konkurencyjność ekonomiczna <i>versus</i> konkurencyjność społeczna w rolnictwie.....	563

Summaries

Franciszek Adamczuk: New development strategy for Euroregion Neisse-Nisa-Nysa (ERN) – conditions and its evaluation.....	23
Piotr Adamczyk: Using the recommendations in investing process on the share market.....	33
Agata Balińska: Quality as a determinant of the competitiveness of rural tourism.....	42
Przemysław Borkowski: Feasibility study in the assessment of infrastructure project risk.....	52
Marta Czyż, Dariusz Cichoń: Selected aspects of property management in sustainable development process.....	64
Paulina Filip: Franchising as a system of cooperation and financing of enterprises.....	75
Małgorzata Fronczek: The significance of Russia as Polish partner in foreign trade in years 1995-2010.....	85
Marcin Gospodarowicz: The analysis of enterprise development in rural areas in Poland in the years 2006-2010.....	95
Jakub Górka, Patrycja Chodnicka: Prediction of ATM network development in Poland.....	105
Anna Grabowska: Investments in the market of art as a way for the diversification of the investment portfolio in times of crises on the financial markets.....	114
Marianna Greta, Ewa Tomczak: Common agricultural policy as an element of actuating and protecting Polish agriculture.....	124
Renata Grochowska: European budget as a business game of Member States based on the Common Agricultural Policy's example.....	133
Marcin Jurewicz: Decentralization of the system of German chambers of commerce.....	141
Bogusław Kaczmarek, Ewa Tomczak: The Common Agricultural Policy and the changes in functioning of the original production's sector in Poland.....	149
Lidia Kaliszczak: Premises and manifestations of shaping the climate encouraging local entrepreneurship.....	159
Renata Karkowska: Systemic risk – theory and analysis of reasons.....	169
Joanna Kenc: The effects of town twinning cooperation of the main cities of Lower Silesia Voivodeship.....	178
Ewa Kołoszyc: Risk management tools in agriculture after the reform of the CAP.....	187
Dorota Komorowska: Management efficiency of the selected types of organic and conventional farms.....	198

Elwira Leśna-Wierszółowicz: Problems of the protection of pension system in Poland in the context of complaints referring to the Insurance Ombudsman between 2008 and 2011	208
Janusz Majewski: Beekeeping in Poland – selected economic problems.....	218
Dominika Malchar-Michalska: The development of Polish agricultural sector in the perspective of the year 2030	228
Grażyna Mańczak: Foreign direct investments and Polish economy	239
Natalia Mańkowska: E-government and competitive ability of the economy	249
Aneta Mazur-Jelonek, Anna Rychły-Lipińska, Agnieszka Salek-Imińska, Monika Zajkowska: Restructuring as a form of implementation of organizational changes on the basis of Energa-Operator SA	259
Antoni Mickiewicz, Bogdan M. Wawrzyniak: Issues of multi-territorial farms in Polish legislation	269
Danuta Miłaszewicz: Progress towards sustainable development as a criterion of economic evaluations	279
Andrzej Miszczuk: Socio-economic transborder links of peripheral region (on the example of eastern Poland).....	290
Bartłomiej Moszoro: The importance of innovation of enterprises in the strategy of economic change management at the regional level	299
Janusz Myszczyzyn: Reasons and economic consequences of protectionist policy on the example of the “union of rye and iron”	310
Magdalena Olczyk: Structural changes and competitiveness in the Polish industry	321
Artur Ostromecki, Dariusz Zając, Andrzej Mantaj: Influence of change of chosen factors of production on the marketability and strategies of development of agricultural holdings	332
Mieczysław Piechnik: Aspects of regional infrastructure and its impact on the development of tourism in the macroregion of eastern Poland in the years 2000-2010.....	344
Zbigniew Piepiora: Active policy of natural disasters prevention in West Pomeranian Voivodeship – financial aspects	360
Wojciech Piontek: Implications of the public good theory for the creation of low carbon and resource-efficient economy.....	369
Zdzisław W. Puślecki: Changes in mutual interdependence between the WTO and the European Union in the agricultural policy	380
Marcin Ratajczak, Jan Wołoszyn, Ewa Stawicka: Concept of CSR in the aspect of employees on the example of agribusiness enterprises from Mazowieckie Voivodeship.....	390
Józef Rudnicki: Do stock splits maximize shareholders’ wealth?.....	402
Robert Rusielik, Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Efficiency of public technical universities in Poland in 2007-2009.....	412

Iwona Salejko-Szyszcak: The evolution of the privatization barriers of public enterprises in Poland.....	422
Anna Sieczko, Iłona Wyszynska: Quality of services delivered by non-government organisations based on an example of charity for children „Zdążyć z Pomocą”	433
Magdalena Kinga Stawicka: Special economic zones in the European Union	443
Piotr Szajner: Impact of the EU sugar market reform on the efficiency of Polish sugar industry	453
Iwona Szczepaniak: Assessment of the level of food self-sufficiency of Poland in the conditions of economic integration and globalization.....	464
Piotr Szkudlarek: Regional policy of the state in the context of construction of broadband infrastructure on the example of eastern Poland.....	473
Paweł Szudra: Barriers of location of small trading and service companies .	483
Agnieszka Ścianowska: The influence of the investments cofinanced from the Coherency Fund sources on the price policy of water-sewage companies	493
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Evolution of innovative activity from the perspective of size of companies in regional systems in Poland .	503
Marek Wigier: Effects of the CAP in Poland – experiences and challenges in the perspective to 2020	513
Krzysztof Wiktorowski: Development policies and strategies against the background of the system of development management of Poland.....	522
Tomasz Wojewodziec: Recessive behaviors of farms run by entrepreneurs insured by KRUS.....	531
Grażyna Wolska: Postal infrastructure in Poland. Selected research problems.....	541
Agata Wójcik: Costs and profitability of Polish dairy farms belonging to the European Dairy Farmers in 2010.....	551
Sabina Ząbek, Joanna Kott, Zdzisław Szalbierz: Analysis of economic and financial situation of PGE SA	562
Józef Stanisław Zegar: Economic competitiveness versus social competitiveness in agriculture.....	573

Józef Stanisław Zegar

IERiGŻ-PIB Warszawa

KONKURENCYJNOŚĆ EKONOMICZNA *VERSUS* KONKURENCYJNOŚĆ SPOŁECZNA W ROLNICTWIE

Streszczenie: Konkurencyjność ekonomiczna stanowi jedną z podstawowych kategorii ekonomicznych. Ta kategoria pomija efekty zewnętrzne towarzyszące wytwarzaniu dóbr rynkowych, które są jednak ważne dla dobrobytu społecznego. Uwzględnienie tych efektów w analizie konkurencyjności prowadzi do kategorii konkurencyjności społecznej. Ma to szczególne znaczenie w przypadku rolnictwa, gdzie rozmiary efektów zewnętrznych, zarówno ujemnych, jak i dodatnich, są znaczące. Zależą one od modelu rolnictwa, według którego są wytwarzane produkty rolnicze (czyli industrialnego lub zrównoważonego). Mechanizm rynku samodzielnie powoduje, iż ujemne efekty zewnętrzne są wytwarzane w nadmiarze, natomiast dodatnie efekty zewnętrzne w niedoborze w stosunku do potrzeb społecznych. W związku z tym wskazane jest uruchomienie czynnika politycznego dla zmniejszenia rozbieżności pomiędzy konkurencyjnością ekonomiczną i konkurencyjnością społeczną, które prowadzą odpowiednio do optimum ekonomicznego i optimum społecznego.

Słowa kluczowe: konkurencyjność ekonomiczna, konkurencyjność społeczna, efekty zewnętrzne, model rolnictwa, polityka rolna.

1. Wstęp

Konkurencyjność stanowi *credo* współczesnej myśli ekonomicznej i społecznej. Upatruje się w niej *panaceum* na rozwiązanie wszelkich problemów życia społeczno-gospodarczego.

Mechanizm konkurencji działa ze szczególną siłą w rolnictwie, które zresztą dostarczyło inspiracji i empirii dla teorii nowożytnej ekonomii. Sprostanie wymogowi konkurencyjności stanowi warunek *sine qua non* rozwoju gospodarstw rolnych. Jeżeli gospodarstwo nie spełnia wymogu konkurencyjności, to nie ma szans nie tylko na rozwój, ale i utrzymanie się na powierzchni życia ekonomicznego. Brak bycia konkurencyjnym prowadzi wprost do wyparcia z rynku. Wtedy gospodarstwo zostaje zmuszone do likwidacji, albo, jeśli rodzina rolnicza posiada alternatywne źródła dochodu, do przekształcenia się w gospodarstwo samozaopatrzeniowe.

Przymus konkurencyjności rodzi pokusę wykorzystywania wszystkich możliwości uzyskania przewagi konkurencyjnej, w tym także przez pomijanie ujemnych

efektów zewnętrznych, których koszty obciążają inne podmioty gospodarcze bądź „niemych” uczestników rynku, tj. przyrodę (ekosystemy) i przyszłe pokolenia.

2. Kategorie konkurencyjności ekonomicznej i społecznej

Konkurencyjność nie została jednoznacznie i ściśle zdefiniowana, mimo iż jest ona przedmiotem zainteresowania ekonomii od połowy XVIII wieku i stanowi jeden z kamieni węgielnych (neo-) klasycznej teorii ekonomicznej. Na ogół przez termin „konkurencyjność” rozumie się uzyskanie przewagi na rynku towarów i usług, co służy osiągnięciu korzyści ekonomicznej. Inaczej mówiąc, konkurencyjność w sensie ekonomicznym oznacza rywalizację w dostępie do ograniczonych dóbr będących przedmiotem transakcji rynkowych.

Teoria klasyczna zajmuje się konkurencyjnością podmiotów gospodarczych, opierając się na kryterium mikroekonomicznym. Nadaje się jej miano konkurencyjności ekonomicznej, względnie rynkowej, która jest określana przez cenę równowagi wyznaczaną przez mechanizm popytowo-podażowy. Cena równowagi nie obejmuje jednak efektów zewnętrznych towarzyszących wytwarzaniu dóbr rynkowych. Uwzględnienie tych efektów w procesie konkurencji nadaje mu charakter społeczny. O ile w pierwszym wypadku konkurencja prowadzi do maksymalizowania efektów ekonomicznych, o tyle w drugim prowadzi do maksymalizacji dobrobytu społecznego. Ma to miejsce w warunkach konkurencji doskonałej, która zapewnia najbardziej efektywną alokację zasobów w sensie Pareto. Dzieje się tak, ponieważ *ex definitione* konkurencja stymuluje postęp w postaci nowych technologii, nowych produktów i usług oraz eliminuje mniej efektywnych producentów. Skutki tego są korzystne dla nabywców, którzy otrzymują większe możliwości wyboru na ogół przy lepszych produktach i niższych cenach.

Klasyczna teoria konkurencyjności podlega kontestacji przede wszystkim ze względu na pomijanie efektów zewnętrznych. Najogólniej efekt zewnętrzny powstaje wtedy, kiedy decyzja o produkcji lub konsumpcji jednego podmiotu wpływa bezpośrednio na decyzje produkcyjne lub konsumpcyjne innych podmiotów inaczej niż za pośrednictwem rynku. Wówczas bowiem możliwości produkcyjne lub konsumpcyjne jednych podmiotów są uzależnione od wyborów dokonywanych przez inne podmioty (przedsiębiorstwo albo konsumenta). Podstawową cechą efektów zewnętrznych jest to, że nie są one przedmiotem transakcji rynkowych. Mogą być natomiast pożądane lub wręcz przeciwnie – niepożądane. Ten pierwszy przypadek dotyczy dodatnich efektów zewnętrznych, ten drugi zaś – ujemnych efektów zewnętrznych. Występowanie efektów zewnętrznych może prowadzić do nieefektywnej alokacji zasobów – nieefektywnej w ramach systemu nadrzędnego (w danym wypadku systemu społecznego), *ergo* – pomniejszania dobrobytu. Rynek samoistnie prowadzi do wytworzenia w nadmiarze efektów ujemnych oraz w niedoborze efektów dodatnich.

Uwzględnienie efektów zewnętrznych ma kluczowe znaczenie dla koncepcji zrównoważonego rozwoju, gdyż wówczas cena pokrywa pełne (społeczne) koszty produkcji. W przypadku ujemnych efektów (kosztów) zewnętrznych nowa równowaga zostanie osiągnięta przy niższym poziomie produkcji zaspokajającej popyt dzięki wyższej cenie równowagi rynkowej, która pokrywa koszty społeczne. W przypadku internalizacji efektów dodatnich sytuacja jest przeciwna – wyższa cena będzie zachęcać do zwiększenia produkcji¹.

Przedstawione rozumowanie ma szczególne znaczenie w przypadku rolnictwa, którego efekty zewnętrzne są znaczące ze względu na rozliczne funkcje ekologiczne i społeczno-kulturalne. Pomijanie tych efektów prowadzi do rozmijania się optimum ekonomicznego i optimum społecznego, ponieważ efekty zewnętrzne działalności rolniczej *ex definitione* nie są brane pod uwagę w przypadku (mikro-) ekonomicznego kryterium podejmowania decyzji przez rolników. Powodują one nieefektywność w sensie Pareto alokacji dóbr (zasobów) i stanowią ważną przyczynę interwencji państwa.

3. Efekty zewnętrzne w rolnictwie

Specyfikę rolnictwa stanowi to, iż skutkiem ubocznym produkcji rolniczej są zarówno ujemne, jak i dodatnie efekty zewnętrzne, w tym zwłaszcza środowiskowe². Ważna jest tu obserwacja, iż środowisku szkodzi nie rolnictwo jako takie, lecz pewne technologie rolnicze. Stosowanie odpowiednich praktyk rolniczych nie tylko nie przynosi uszczerbku środowisku, lecz przeciwnie – może je wzbogacać. To sprzężenie różnokierunkowych efektów zewnętrznych z produkcją rolniczą stwarza ogromne problemy dla ich internalizacji w cenie produktów rolnych.

Ustalono wiele efektów zewnętrznych działalności rolniczej oraz podstawowe ich przyczyny³. Można je ująć w trzy grupy, a mianowicie:

1) koszty zewnętrzne (ujemne efekty zewnętrzne). Koszty te są powodowane przez: umniejszenie wartości (dobrostanu) środowiska przyrodniczego i wartości

¹ J.S. Zegar, *Kategoria optymalności w rozwoju rolnictwa. Współczesne wyzwania*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2010, Seria G, vol. 97, nr 3.

² Przykłady potencjalnych skutków dodatnich i ujemnych określonych technologii i praktyk rolniczych – zob.: J.S. Zegar, *Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2007, nr 4; The Royal Society, *Reaping the benefits. Science and the sustainable intensification of global agriculture*, October, London 2009; BLI, *Food security, climate change & biodiversity. The role of European agriculture in a changing world*, A Bird Life International discussion paper, April 2009.

³ EC, *Environmental Integration and the CAP. A Report to the European Commission*, DG Agriculture (D. Baldock, J. Dwyer, J. M. Sumpsi Vinas), Institute for European Environmental Policy, September, 2002; T. Cooper., K. Hart, D. Baldock, *Provision of public goods through agriculture in the European Union*, IEEP, London 2009; ENRD, *Public Goods and Public Intervention. European Network for Rural Development*, Thematic Working Group 3, Final Report, December 2010.

(dobrostanu) społeczno-kulturalnego oraz umniejszenie korzyści ekonomicznych innych uczestników procesu gospodarczego;

2) dobra publiczne (dodatnie efekty zewnętrzne). Najważniejsze z dóbr publicznych dotyczą środowiska przyrodniczego i środowiska społeczno-kulturalnego;

3) jakość żywności. Wydzielenie tego czynnika jest zasadne ze względu na związek jakości produktów rolno-żywnościowych z kosztami produkcji, aktywnością ekonomiczną ludności, dobrostanem ludzi, a przede wszystkim ze zdrowiem, *ergo* – kosztami ochrony zdrowia (opieki zdrowotnej).

Pomijanie efektów zewnętrznych powoduje istotną rozbieżność pomiędzy optimum ekonomicznym i optimum społecznym. Temu pierwszemu odpowiada rachunek ekonomiczny, temu drugiemu zaś rachunek społeczny. Ten pierwszy służy racjonalności prywatnej – w rozumieniu korzyści danego podmiotu gospodarującego (lub konsumenta), natomiast ten drugi powinien prowadzić do racjonalności społecznej.

4. Model rolnictwa a konkurencyjność

Współcześnie w krajach rozwiniętych wyróżnia się dwa przeciwległe modele rolnictwa, różniące się pod względem sprawności ekonomicznej oraz efektów zewnętrznych. Z jednej strony wraz z uprzemysłowieniem i rozwojem kapitalizmu wykształcił się model rolnictwa określany mianem industrialnego lub zamiennie konwencjonalnego. Model ten zastępował stopniowo systemy rolnictwa naturalnego i tradycyjnego, które dominują nadal w krajach rozwijających się. Model rolnictwa industrialnego wyróżnia się stosowaniem środków produkcji pochodzenia przemysłowego oraz zaawansowaniem procesów koncentracji, specjalizacji i intensyfikacji produkcji, orientacją na korzyść ekonomiczną, a także włączeniem rolnictwa w procesy integracji pionowej gospodarki rolno-żywnościowej. Siłą napędową dla tych procesów stanowił szybko rosnący popyt – kształtowany przez gwałtownie rosnącą liczbę ludności, w tym zwłaszcza miejskiej i pozarolniczej, oraz poprawę wyżywienia, w tym eliminowanie odwiecznej plagi głodu, a także – przejściowo – przez potrzeby surowcowe niektórych gałęzi przemysłu.

Mechanizm rynkowy okazał się wielce sprawny w rozwoju rolnictwa wedle modelu industrialnego, włączając rolnika w tzw. kierat technologiczny⁴, który polega na sekwencji zdarzeń:

wzrost produkcji (podaży) ponad popyt ⇒ obniżka cen rolnych ⇒ zmiana technologii na rzecz zwiększenia produkcji (procesy intensyfikacji, koncentracji, specjalizacji) ⇒ zwiększanie podaży (nadprodukcja) ⇒ obniżka cen ⇒ ...

W warunkach konkurencyjnego rynku wymuszało to wzrost wydajności pracy oraz koncentrację potencjału *eo ipso* produkcji w rolnictwie. Temu służyła też spe-

⁴ Termin wprowadzony przez W. Cochrane: *technological treadmill*; zob.: W.W. Cochrane, *The Development of American Agriculture: An Historical Analysis*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1979.

cializacja, kierująca się zasadą redukcjonizmu i fordyzmu. Skala produkcji zaczęła przerastać ramy tradycyjnego gospodarstwa chłopskiego, które rozpoczęło ewolucję w kierunku farm rodzinnych, a następnie przedsiębiorstw rolnych⁵. Główny kierunek zaczęła wyznaczać produkcja towarowa oraz prywatna korzyść mikroekonomiczna.

Ukierunkowanie produkcji na rynek włączyło gospodarstwa rolne w system integracji pionowej. Rolnicy, pomimo zwiększania potencjału produkcyjnego i skali produkcji gospodarstw rolnych, coraz bardziej tracili swobodę decyzji na rzecz przedsiębiorstw i korporacji otoczenia rolnictwa. Procesy koncentracji i specjalizacji w rolnictwie – nakierowane na maksymalizowanie korzyści ekonomicznej rolników – były stymulowane (wręcz wymuszane) przez pośredników i przemysł spożywczy, którzy realizowali własny interes. Rozproszeni i z natury słabsi ekonomicznie rolnicy w warunkach nadprodukcji nie mieli szans narzucania swoich warunków na rynku rolnym i coraz bardziej byli zmuszeni, aby podporządkować się silniejszym uczestnikom tego rynku.

Model rolnictwa industrialnego z jednej strony coraz bardziej korzystał z wyczerpywanych zasobów naturalnych, z drugiej zaś strony coraz więcej swoich odpadów lokował w środowisku. Dzięki industrializacji rolnictwa kraje wysoko rozwinięte oraz niektóre kraje rozwijające się zwiększyły wielokrotnie produkcję rolną. Było to możliwe przez zwiększenie zużycia środków produkcji spoza rolnictwa (nawozów mineralnych, pestycydów i innych środków ochrony roślin, techniki rolniczej), osiągnięciom postępu biologicznego (nowe odmiany roślin i rasy zwierząt hodowlanych), zwiększeniu gruntów nawadnianych i zmeliorowanych. Koszty tego sukcesu okazały się jednak ogromne. Rolnictwo industrialne bowiem jest obarczone winą za zagrożenia stwarzane dla środowiska naturalnego (m.in. utrata żyznych gleb, zanieczyszczenie wód i powietrza, utrata bioróżnorodności, uzależnienie od nieodnawialnych zasobów), środowiska społeczno-kulturowego, a nawet dla zdrowia konsumentów. Nie bez winy jest tu teoria podejmowania decyzji mikroekonomicznych, która przyjęła za funkcję celu wyłącznie maksymalizację korzyści ekonomicznej (zysku). Równowaga ekonomiczna osiągnięta na poziomie maksymalnego zysku nie uwzględniała ani równowagi systemu ekologicznego, ani systemu społecznego⁶. Do tego trzeba dodać, iż rolnictwo industrialne, „wypychając” ludność z rolnictwa i wsi, przyczyniało się do umniejszenia a nawet w wielu wypadkach zaniku żywotności ekonomicznej i społeczno-kulturalnej wsi.

Ułomności modelu rolnictwa industrialnego wywołały potrzebę poszukiwania modelu alternatywnego. Jednym z nich jest model rolnictwa organicznego (ekologicznego) – podstawowa forma rolnictwa zrównoważonego. Model ten bazuje na zasadniczo odmiennych podstawach w stosunku do rolnictwa industrialnego i stanowi

⁵ F. Tomczak, *Gospodarka rodzinna w rolnictwie: uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2005.

⁶ A. Woś, J.S. Zegar, *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa 2002.

pewien system gospodarowania, którego podstawowe cechy to: 1) zrównoważona produkcja roślinna i zwierzęca; 2) unikanie stosowania syntetycznych nawozów, pestycydów, regulatorów wzrostu, dodatków do pasz, a bazowanie na środkach naturalnych (biologicznych i mineralnych) nieprzetworzonych technologicznie; 3) opieranie się na zmianowaniu, resztkach roślinnych, nawozach zwierzęcych, poplonach, odpadach organicznych spoza gospodarstwa, biologicznym i mechanicznym zwalczaniu szkodników, chwastów i ochronie roślin i zwierząt. Model ten nie obciąża środowiska i jest mało zależny od nakładów zewnętrznych. Zatem jest to model przyjazny dla środowiska, ponieważ zabronione jest w nim stosowanie nawozów chemicznych i środków chemicznej ochrony roślin oraz nasion genetycznie modyfikowanych (GMO), zwierzęta zaś są utrzymywane stosownie do ich naturalnych habitatów. Z kolei zakaz stosowania dodatków do pasz i syntetycznych leków wyklucza negatywny wpływ na wody i glebę. Model rolnictwa organicznego bazuje na wykorzystaniu biologii dla „zdrowia” gleb, roślin, zwierząt, rolnika, środowiska i konsumenta⁷. Samo rolnictwo organiczne nie wystarczy jednak dla ochrony różnorodności biologicznej.

5. Polityka na rzecz osiągania zbieżności skutków konkurencyjności ekonomicznej i społecznej

Towarzyszące produkcji rolniczej efekty zewnętrzne nie są *ex definitione* uwzględnione w cenach produktów rolniczych, a więc rolnictwo nie ponosi kosztów ujemnych efektów zewnętrznych, przerzucając je na innych, ale też nie realizuje rent w przypadku tworzenia dodatnich efektów zewnętrznych. Rynek samoistnie prowadzi do wytworzenia ujemnych efektów w nadmiarze, dodatnich zaś w niedoborze. Właśnie to współcześnie najbardziej uzasadnia potrzebę włączenia czynnika instytucjonalnego (państwa) w regulowanie rynku, aby minimalizować ujemne efekty zewnętrzne oraz tworzyć stymulacje dla wytworzenia dostatecznej podaży efektów dodatnich.

Pozostawienie biegu wydarzeń wyłącznie mechanizmowi rynkowemu prowadzi wprawdzie do osiągnięcia optimum ekonomicznego – i w tym tego mechanizmu nic nie jest w stanie zastąpić. Natomiast nie prowadzi do optimum społecznego. Trzeba zatem internalizować te efekty przez wykorzystanie instrumentów politycznych, które by doprowadziły do zmniejszenia rozbieżności między wartością optimum ekonomicznego i wartością optimum społecznego. Zakłada się przy tym, iż państwo bardziej może służyć dobru wspólnemu aniżeli rynek kierujący się potrzebami faktycznymi lub imputowanymi konsumentowi (nabywcy) przez reklamę, jak też

⁷ P.C. Ronald, R.W. Adamchak, *Organic, Genetics, and the Future of Food*, Oxford Univ. Press, New York. 2008.

ma potencjał do realizacji wytyczonych celów⁸. Państwo za pośrednictwem instrumentów politycznych może tworzyć warunki brzegowe dla działania podmiotów gospodarujących, aby wytwarzały efekty zewnętrzne w dopuszczalnych lub pożądanych rozmiarach, a tym samym, aby wynik tych działań, optymalny w ujęciu ekonomicznym, był jak najbliższy optimum społecznego. W związku z powyższym pojawia się kwestia sposobu – instrumentów – internalizacji efektów zewnętrznych.

W odniesieniu do ujemnych efektów zewnętrznych (środowiskowych) poza rolnictwem ma miejsce znaczne ich zinternalizowanie przez wdrażanie zasady „zanieczyszczający płaci” (*polluter pays principle* – PPP), natomiast w rolnictwie zasada ta praktycznie dotychczas nie była stosowana, czyli rolnictwo praktycznie nie ponosiło skutków zanieczyszczenia środowiska ani nadmiernego korzystania z jego zasobów. Dopiero w ostatnim okresie wprowadza się ją do ustawodawstwa dotyczącego rolnictwa wprost bądź przez kodeks dobrych praktyk rolniczych, który, jeśli jest obligatoryjny, ogranicza prawa rolników do korzystania z gruntów rolnych tak, aby koszty uniknięcia szkód w środowisku obciążały rolników (zgodnie z zasadą PPP). Natomiast stawianie wymogów ponad te praktyki pociąga za sobą koszty dla rolników, które winny być w pełni wynagradzane przez społeczeństwo. Problem ustalenia poziomu zewnętrznych efektów ujemnych, za które odpowiedzialność powinni ponosić rolnicy (tzw. poziom referencyjny), jest wielce złożony. Wynika to m.in. z tego, iż zależy on od wielu czynników, w tym bogactwa i złożoności ekosystemu, a nawet czynników kulturowych. Poziom referencyjny stanowi linię odgraniczającą odpowiedzialność rolników, *ergo* – koszt rolników oraz koszt podatników w postaci wynagrodzenia rolników za dobra publiczne dostarczane ponad poziom referencyjny⁹. Wdrożenie zasady PPP ma zapobiec sytuacji określanej w ekonomii jako prywatyzowanie zysków, a uspołecznianie strat.

Państwo może dla internalizacji tych efektów wykorzystać, poza bezpośrednimi instrumentami rynkowymi, również instrumenty administracyjno-prawne czy to w postaci norm (standardów) czy też transferów finansowych. Można to uczynić na przykład przez wprowadzenie opłaty (podatku Pigou) kompensującej skutki efektów zewnętrznych. W przypadku rolnictwa krajów Unii Europejskiej instrumenty te obejmują normy i standardy korzystania ze środowiska, wymogi *cross-compliance*, wymogi dobrostanu zwierząt – przez które następuje bezpośrednia internalizacja kosztów zewnętrznych, pełna odpłatność za korzystanie z zasobów środowiska

⁸ Na rzecz takiej tezy przytacza się następujące argumenty. Po pierwsze, instytucje rynkowe nie są zdolne do wyrażenia aktywów środowiskowych, bo te nie są przedmiotem transakcji rynkowych. Po drugie, instytucje rynkowe nie są w stanie wyrazić preferencji społecznych, jeśli te obejmują także wartości niewymierne (co w rzeczywistości ma miejsce). Po trzecie, rynek różnicuje dostęp do zasobów (decyduje o tym pieniądź), pomijając skutki społeczne dystrybucji, naruszając zasadę sprawiedliwości społecznej. Taką siłę posiada jedynie państwo. R. Eckersley, *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty* MIT Press, Cambridge, MA 2004.

⁹ M. Scheele, *Environmental services provided by agriculture: The setting of environmental targets and reference levels*, Conference Paper, Gran, Norway 1999.

(czyli eliminowanie subwencji), a także wynagrodzenie za tworzone dobra publiczne – przez np. program rolnośrodowiskowy. Wsparcie tworzenia dóbr publicznych przez rolnictwo ma charakter bezpośredni oraz pośredni. Jednak dotychczas brakuje kwantyfikacji powiązań w tym zakresie, ale prace analityczne zostały podjęte¹⁰.

W działaniach politycznych niezwykle ważne jest zapewnienie autonomiczności rynku, aby wykorzystać jego zalety, a jednocześnie zinternalizować efekty zewnętrzne. To nie lada wyzwanie wymagające wyjścia poza konwencjonalną teorię ekonomiczną¹¹. Mają w tym zakresie miejsce dwa kierunki działania. Pierwszy polega na tworzeniu warunków brzegowych dla działania rynku w postaci zarówno bezpośrednich ograniczeń, jak i równego startu. Drugi polega na wykorzystaniu mechanizmu rynku do działań zmniejszających rozstęp między optimum prywatnym i optimum społecznym.

W pierwszym przypadku nakłada się pewne ograniczenia, które zakreślają obszar dla działania mechanizmów rynkowych – nie umniejszając konkurencji pomiędzy uczestnikami rynku. Szczególne znaczenie w tym zakresie nadaje się – poza normami i standardami odnoszącymi się do produktów i skutków ubocznych (normy produktowe, technologiczne, emisji itd.) – subwencjom i podatkom. Subwencje rolne prowadzą do nadeksploatacji ekosystemów oraz zwiększenia zużycia rzadkich zasobów i nieefektywnej alokacji, jak w przypadku subwencji do środków produkcji (wody, paliw i energii). Trudno także bezkrytycznie przyjmować zasadność subwencji do biopaliw i innych odnawialnych źródeł energii¹², jeżeli nie wiąże się to z kreowaniem innowacji. Eliminowanie subwencji rolnych jest klarowne teoretycznie. To samo można powiedzieć o instrumencie podatku, aczkolwiek tu sprawa wydaje się bardziej złożona, a jednocześnie niezwykle ważna w kontekście zbliżania optimum prywatnego i społecznego. Sprawa jest nadzwyczaj aktualna w ogóle – w związku z tzw. zielonymi podatkami, a zwłaszcza w Polsce – w związku z toczącą się dyskusją o podatku rolnym. W ramach tego kierunku działania obiecująco wygląda także wysunięta przez Kennetha Arrowa koncepcja przewagi startowej, sprowadzająca się do zasady równych szans konkurencji¹³.

W drugim przypadku rzecz idzie o koncepcję tzw. zielonego wzrostu, która promuje wzrost w sektorach bezpośrednio służących ochronie środowiska, innowacje

¹⁰ T. Cooper, K. Hart, D. Baldock, wyd. cyt.; ENRD, wyd. cyt.

¹¹ J.S. Zegar, *Ekonomia wobec kwestii agrarnej*, „Ekonomista” 2010, nr 6.

¹² IEEP, *Anticipated Indirect Land Use of Biofuels and Bioliquides in the EU – An Analysis of the National Renewable Energy Action Plans*, Institute for European Environmental Policy, London 2010.

¹³ Kenneth Arrow poszukiwał sposobu złagodzenia napięcia pomiędzy efektywnością rynku a sprawiedliwością. Udowodnił on, że efektywne wyniki można osiągnąć przez dostosowywanie pozycji wyjściowej, używając konkurencyjnego rynku: „w świecie doskonałych rynków jedyną rzeczą niezbędną do zapewnienia zarówno sprawiedliwości, jak i efektywności jest posłużenie się strategią przewagi startowej: programem odpowiednich podatków ryczałtowych i subsydiów, który zagwarantuje wszystkim jednakowe szanse. Wówczas idealne rynki znajdą możliwość poprawienia sytuacji każdego, zaczynając od zrewidowanych pozycji startowych” (podajemy w ślad za T. Harford, *Sekrety ekonomii, czyli ile naprawę kosztuje twoja kawa?*, Wyd. Literackie, Kraków 2011, s. 116).

i zmianę technologii w kierunku czystych technologii. Orientacja na taki wzrost stanowi wprost konieczność ze względu na godzenie imperatywu wzrostu oraz imperatywu ochrony środowiska. Zielony wzrost zwiększa wydajność (produktywność) zasobów naturalnych (innowacje, ograniczanie strat, zrównoważona intensyfikacja), tworzy nowe miejsca pracy w zielonym sektorze, nowe rynki produktów zielonej gospodarki, a jednocześnie bardziej chroni środowisko (czyste technologie, zielona infrastruktura, zielony konsumeryzm). Internalizacja efektów zewnętrznych i operowanie pełną wartością kapitału naturalnego czyni rachunek ekonomiczny bardziej odpowiednim dla racjonalności społecznej. Koncepcja zielonego wzrostu od kilku lat nabiera znaczenia czy to w postaci specjalnych strategii państw czy organizacji gospodarczych i społecznych¹⁴.

Ważną powinnością państwa jest ochrona obywateli przed jawnym oszustwem dokonywanym przez wytwórców i dystrybutorów dóbr przez reklamę. Możliwości na tym polu w sposób istotny naruszają warunki uczciwej konkurencji, stwarzając nieporównywalnie większe możliwości dla korporacji. Nie ma żadnego powodu, aby zezwalać na zaśmiecanie przestrzeni publicznej przez szkodliwą i nieetyczną reklamę, a zezwolić jedynie na informację o produkcie i jego użyteczności. Szkodliwość reklamy ma miejsce zwłaszcza w warunkach słabych instytucji państwowych chroniących interesy obywateli.

Uwzględnienie efektów zewnętrznych wnosi na porządek dnia problem fizycznych rozmiarów produkcji. Efekty te są bowiem funkcją rozmiarów fizycznych wytworzonych produktów (skali), a nie cen wyznaczonych przez rynek (relację podaży i popytu). Efekty skali produkcji odgrywają istotną rolę w rolnictwie – uzasadniając procesy koncentracji i specjalizacji produkcji¹⁵.

Konieczność uwzględniania efektów zewnętrznych powodowanych przez działalność rolniczą stwarza zrozumiałe ograniczenia dla intensywności produkcji rolniczej, w tym stosowania plonotwórczych środków pochodzenia przemysłowego (zwłaszcza nawozów i pestycydów), a także wielu innych „cudownych” środków. Wytworzenie produktów rolniczych w takich warunkach może okazać się bardziej kosztowne. Mechanizmem napędowym dla tych procesów są korzyści mikroekonomiczne, które w przypadku gospodarstw rolnych są tym większe, im produkcja tych gospodarstw jest bardziej konkurencyjna w ujęciu ekonomicznym. Inaczej rzecz się przedstawia w odniesieniu do wielkości produkcji w ujęciu makroekonomicznym,

¹⁴ OECD, *Towards Green Growth*, 2011, www.oecd.org/greengrowth; *Zielony wzrost, zielony zysk. Jak zielona rewolucja stymuluje gospodarkę*, Oficyna Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.

¹⁵ Problem efektu skali jest dobrze znany w teorii ekonomiki rolnictwa. Zob. np. J.P. Chavas, *Structural Change of Agricultural Economics*, [w:] *Agricultural Production*, red. B.L. Gardner, C.G. Rausser, Vol. 1A, Elsevier, Amsterdam-London-New York-Oxford-Paris-Shannon-Tokyo 2001, s. 263-285; R. Eastwood, M. Lepton, A. Newell, *Farm Size*, [w:] *Handbook of Agricultural Economics*, red. R. Evenson, P. Pingali, vol. III, Elsevier 2004; J.F.M. Swinnen, *Reforms, globalization, and endogenous agricultural structures*, „Agricultural Economics” 2009, vol. 40, supplement, s. 719-732.

a zwłaszcza planetarnym, kiedy to napotykałyśmy problem absolutnej wielkości produkcji. Ten przypadek, opisany w teorii ekonomii ekologicznej¹⁶, nie jest przedmiotem naszego zainteresowania w niniejszej pracy.

6. Podsumowanie

Efekty zewnętrzne towarzyszące produkcji rolniczej powodują znaczną rozbieżność optimum ekonomicznego i optimum społecznego wyznaczanych odpowiednio przez konkurencyjność ekonomiczną i społeczną. Efekty te zależą od modelu rolnictwa, według którego dokonuje się wytwarzania produktów rolniczych. Mechanizm rynku samoistnie powoduje, iż ujemne efekty zewnętrzne są wytwarzane w nadmiarze, natomiast dodatnie efekty zewnętrzne w niedoborze w stosunku do potrzeb społecznych. W związku z tym wskazane jest uruchomienie czynnika politycznego dla zmniejszenia rozbieżności pomiędzy konkurencyjnością ekonomiczną i konkurencyjnością społeczną, które prowadzą odpowiednio do optimum ekonomicznego i optimum społecznego. W tym celu polityka może tworzyć warunki brzegowe dla działania rynku, jak też wykorzystać mechanizm rynku do działań zmniejszających rozstęp między optimum prywatnym i optimum społecznym.

Literatura

- BLI, *Food security, climate change & biodiversity. The role of European agriculture in a changing world*, A BirdLife International discussion paper, April 2009.
- Chavas J.P., *Structural Change of Agricultural Economics*, [w:] *Agricultural Production*, red. B.L. Gardner, C.G. Rausser, vol. 1A, Elsevier, Amsterdam-London-New York-Oxford-Paris-Shannon-Tokyo 2001, s. 263-285.
- Cochrane W.W., *The Development of American Agriculture: An Historical Analysis*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1979.
- Cooper T., Hart K., Baldock D., *Provision of public goods through agriculture in the European Union*, IEEP, London 2009, http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/public-goods/report_en.pdf.
- Daly H., *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly*, Edward Elgar, Cheltenham, UK Northampton, MA, USA 2007.
- Eastwood R., Lepton M., Newell A., *Farm Size*, [w:] *Handbook of Agricultural Economics*, red. R. Evenson, P. Pingali, vol. III, Elsevier 2004.
- EC, *Environmental Integration and the CAP. A Report to the European Commission*, DG Agriculture (D. Baldock, J. Dwyer, J. M. Sumpsi Vinas), Institute for European Environmental Policy, September 2002.
- Eckersley R., *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty*, MIT Press, Cambridge, MA 2004.
- ENRD, *Public Goods and Public Intervention. European Network for Rural Development*, Thematic Working Group 3, Final Report, December 2010.

¹⁶ H. Daly, *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly*, Edward Elgar, Cheltenham, UK Northampton, MA, USA 2007.

- Harford T., *Sekrety ekonomii, czyli ile naprawdę kosztuje twoja kawa?*, Wyd. Literackie, Kraków 2011.
- IEEP, *Anticipated Indirect Land Use of Biofuels and Bioliquides in the EU – An Analysis of the National Renewable Energy Action Plans*, Institute for European Environmental Policy, London 2010.
- OECD, *Towards Green Growth*, 2011, www.oecd.org/greengrowth.
- Ronald P.C., Adamchak R.W., *Organic, Genetics, and the Future of Food*, Oxford Univ. Press, New York 2008.
- Scheele M., *Environmental services provided by Agriculture: The setting of environmental targets and reference levels*, Conference Paper, Gran, Norway 1999.
- Swinnen J.F.M., *Reforms, globalization, and endogenous agricultural structures*, "Agricultural Economics" 2009, vol. 40, supplement, s. 719-732.
- The Royal Society, *Reaping the Benefits. Science and the Sustainable Intensification of Global Agriculture*, October, London 2009.
- Tomczak F., *Gospodarka rodzinna w rolnictwie: uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2005.
- Woś A., Zegar J. St., *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa 2002.
- Zegar J.S., *Ekonomia wobec kwestii agrarnej*, „*Ekonomista*” 2010, nr 6, s. 799-804.
- Zegar J.S., *Kategoria optymalności w rozwoju rolnictwa. Współczesne wyzwania*, „*Roczniki Nauk Rolniczych*” 2010, Seria G, vol. 97, nr 3, s. 303-308.
- Zegar J.S., *Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa*, „*Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*” 2007, nr 4, s. 5-27.
- Zielony wzrost, zielony zysk. Jak zielona rewolucja stymuluje gospodarkę*, Oficyna Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.

ECONOMIC COMPETITIVENESS VERSUS SOCIAL COMPETITIVENESS IN AGRICULTURE

Summary: Economic competitiveness is one of the main economic categories. This category passes over externalities, accompanying the production of market (commercial) goods, which are, however, important for social welfare. Taking into consideration these externalities in the analysis of competitiveness leads to the category of social competitiveness. In the case of agriculture, externalities are particularly important, because of significant dimensions of negative and positive ones. The kind of externalities depends on the model of agriculture (i.e. industrial or sustainable). The mechanism of the market economy contributes to the excessive production of negative externalities and shortage of positive externalities, in relation to social needs. Referring to this problem, it is advisable to initiate a political factor to reduce disparities between economic and social competitiveness, which lead to economic and social optimum.

Keywords: economic competitiveness, social competitiveness, externalities, model of agriculture, agriculture policy.